

University of Groningen

Herder's Humaniteitsphilosophie

Smits, Everard Jean Francois

IMPORTANT NOTE: You are advised to consult the publisher's version (publisher's PDF) if you wish to cite from it. Please check the document version below.

Document Version

Publisher's PDF, also known as Version of record

Publication date:

1939

[Link to publication in University of Groningen/UMCG research database](#)

Citation for published version (APA):

Smits, E. J. F. (1939). *Herder's Humaniteitsphilosophie*. Koninklijke Van Gorcum.

Copyright

Other than for strictly personal use, it is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

The publication may also be distributed here under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license. More information can be found on the University of Groningen website: <https://www.rug.nl/library/open-access/self-archiving-pure/taverne-amendment>.

Take-down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Downloaded from the University of Groningen/UMCG research database (Pure): <http://www.rug.nl/research/portal>. For technical reasons the number of authors shown on this cover page is limited to 10 maximum.

INLEIDING.

Onder de dichters en denkers uit Duitschland's klassieke periode (1770—1830) neemt Herder (1744—1803), evenals Schleiermacher (1768—1834), een aparte plaats in door zijn blijvende theologische belangstelling en kerkelijken dienst. In het Weimar van Wieland en Goethe — later ook Schiller — beklom de superintendent Herder den kansel, brak er een lans voor tucht, vernieuwde een evangelischen gezangenbundel en bewerkte den catechismus van Luther.

Nu in onzen tijd het bondgenootschap tusschen Christendom en Idealisme vaak zonder meer wordt gewraakt en de christelijke theologie met alle kracht zich poogt te ontworstelen aan dezen gevreesden greep, kan het voor vriend en vijand van het Idealisme van belang zijn, iets te hooren over den theoloog, die het rede-idealisme van Kant en Fichte veroordeelde, maar het natuur-idealisme van Lessing en Spinoza heeft geëerd.

Herder behoort in onze theologie wel tot de bekende, maar zeker niet tot de algemeen gekende figuren. Men herinnert zich allicht, dat hij brieven betreffende de theologische studie schreef en den geest der Hebreeuwsche poëzie congeniaal doorvoelde. Ook heeft men misschien een vage voorstelling van zijn geschiedenisphilosophie. Men weet, dat zijn denken kringde om de gedachte der humaniteit. Maar een eenigszins diepere kennis van zijn beschouwingen, van de structuur van zijn veelzijdig werk, kan zeker niet algemeen aanwezig worden geacht. Daartoe is Herder misschien ook langen tijd wat al te zeer achter Schleiermacher schuil gegaan.

Jung Stilling heeft eens geschreven: „Herder heeft maar één gedachte en deze is een heele wereld,” ¹⁾ Van zulk een geest moet het mogelijk zijn een systematisch beeld te schetsen, al is de eerste

¹⁾ Johann Heinrich Jung's genannt Stilling *Sämmtliche Schriften*, erster Band, Stilling's Leben, Stuttgart 1835, S. 277.

indruk van zijn werk er één van verwarrende veelzijdigheid. Wij achten die ééne beheerschende gedachte gelegen in de innige verbinding van God en mensch en willen hier een poging wagen, — na een overzicht van Herder's leven en werken te hebben gegeven — de verschillende facetten van zijn menschbeschouwing in het licht te stellen. Daarna volge een hoofdstuk, waarin de structuur van Herder's geest nader wordt bepaald, door zijn denken te confronteren met Luther, met de spiritualisten Paracelsus, J. V. Andrae, J. A. Comenius, ook nog met enkele vertegenwoordigers van het Russisch Christendom. Tenslotte stellen wij de vraag naar Herder's beteekenis voor het heden. Het zou ons verheugen, wanneer door onze teekening het werk van den grooten Duitschen vertegenwoordiger van bijbelsch-humanisme bij Nederlandsche geestverwanten weer eens opnieuw onder de aandacht kwam.

Er is tusschen Herder en ons land contact geweest. Niet alleen heeft hij in Januari 1770 op een doorreis naar Hamburg ons land bezocht, maar er zijn ook eenige Nederlanders, die met groote achting door hem worden genoemd. In het voorwoord van den vijfden bundel *Zerstreute Blätter* (1793) heet het b.v. over Erasmus en Hugo de Groot:

„ . . . en ik ben er zoo ver vandaan wegens zijn persoonlijke vijandigheid jegens Hutten de groote verdienste van den wijd en zijd beroemden Erasmus te miskennen, dat in ander opzicht hij en Grotius veelmeer sinds jaren mijn idolen zijn geweest. Ieder worde op zijn plaats gekend en gewaardeerd.” (XVI, 134).¹⁾

Voorts blijkt Herder de studies van Petrus Camper te kennen en heeft hij vooral veel op met diens vriend, den filosoof Frans Hemsterhuis. Van dezen laatste getuigt hij — na een bezoek van Hemsterhuis met prinses Gallitzin te Weimar — dat hij zeker vóór zijn geboorte met hem op één bank heeft gezeten, zóó verwant voelt hij zich aan dezen denker. Langen tijd heeft Herder het plan gehad werk van Hemsterhuis te vertalen. Het kwam niet verder,

¹⁾ Wij citeeren Herder naar de uitgave van Bernhard Suphan, *Herder's Werke*, 33 Bde., Berlin 1877—1913. De Romeinsche cijfers in den tekst verwijzen naar deze uitgave, die de vroegere van J. G. Muller overbodig maakte.

dan de bespreking van twee zijner geschriften, terwijl het opstel *Liebe und Selbstheit* (XV, 309—348) als gedachtenisstuk voor hem is bedoeld. ¹⁾

Is in dit alles sprake van Nederlandschen invloed op Herder, voor het omgekeerde kunnen wij denken aan den leider der Groninger theologie, Hofstede de Groot, die, gelijk bekend, in zijn boekje „*De Groninger Godgeleerden*” vertelt, hoe hij Herder’s werken op de bibliotheek ontdekte en menig deel van de groote reeks verslond. ²⁾ Een theologische dissertatie werd in 1863 te Utrecht door J. E. Dibbits aan Herder gewijd. ³⁾ Overigens is hier te lande meer van onbewusten invloed, dan van opzettelijke Herderstudie sprake.

Trouwens, ook in Herder’s vaderland is geruimen tijd meer van stillen invloed, dan van openlijke erkenning sprake. Er is bijna geen terrein van geestesleven, of Herder heeft er zaden gestrooid, die zijn opgekomen, maar de zaaier werd vaak niet meer herdacht. Wanneer A. Werner in 1871 een boek schrijft over Herder als theoloog, zegt hij hiermede een schuld te willen afdoen, die door de theologie te lang reeds werd verzuimd. ⁴⁾ Maar Hagenbach kon er in zijn kerkgeschiedenis terecht op wijzen, dat hij bijna een halve eeuw vroeger aan Herder reeds een eereplaats had ingeruimd. ⁵⁾

Pas de jubileum-jaren 1894 en 1903 brachten den grooten stroom van Herder-geschriften, die dan kunnen steunen op de critische Herder-Ausgabe van Bernhard Suphan en de biographie van Haym. ⁶⁾

¹⁾ Over de verwantschap van Hemsterhuis en Herder, zie Dr. L. Brummel, *Frans Hemsterhuis*, Haarlem 1925, blz. 284-292. Dr. Brummel is van oordeel, dat Herder Hemsterhuis’ gedachten meesterlijk kon navoelen en ze gaarne overnam, zonder dat wij van blijvenden invloed kunnen spreken.

²⁾ P. Hofstede de Groot, *De Groninger Godgeleerden* in hunne eigenaardigheid, Groningen 1855, blz. 16/17.

³⁾ J. E. Dibbits, *Herder beschouwd als theoloog, inzonderheid als verklaarder van den bijbel*, Utrecht 1863.

⁴⁾ A. Werner, *Herder als Theologe, ein Beitrag zur Geschichte des protestantischen Theologie*, Berlin 1871.

⁵⁾ K. R. Hagenbach, *Kirchengeschichte von der ältesten Zeit bis zum 19 Jahrhundert*, Band VII, Teil II, Leipzig 1872, S. 9 Anmerkung.

⁶⁾ R. Haym, *Herder nach seinem Leben und seinen Werken*, 2 Tle., Berlin 1880/85.

Litteratoren, filosofen en theologen zijn steeds weer geboeid door de figuur van Herder en hebben van elkanders onderzoekingen kunnen leeren. Een overzicht van de Herder-litteratuur tot 1909 gaf R. Unger in de Germanisch-romanische Monatsschrift van dat jaar. Hier laten wij eenige door ons geraadpleegde boeken volgen, waaronder natuurlijk verschillende, die na 1909 verschenen zijn.

Hoofdstuk I.

Naast de biografie van Haym

E. KÜHNEMANN, Herder, München 1927³.

Hoofdstuk II.

A.

F. KNORR, Das Problem der menschlichen Philosophie bei J. G. Herder. (Diss. Marburg, 1930).

F. BERGER, Menschenbild und Menschenbildung, Die philos. pädagogische Anthropologie J. G. Herders, Stuttgart 1933.

W. DE BOOR, Herders Erkenntnislehre in ihrer Bedeutung für seinen religiösen Realismus, Gütersloh 1929.

TH. LITT, Kant und Herder als Deuter der geistigen Welt, Leipzig 1930.

B.

HORST STEPHAN, Herder in Buckeburg und seine Bedeutung für die Kirchengeschichte, Tübingen 1905.

MARTIN DOERNE, Die Religion in Herders Geschichtsphilosophie, Leipzig 1927.

C.

H. A. KORFF, Geist der Goethezeit II, Leipzig 1930.

F. SCHULTZ, Klassik und Romantik der Deutschen I, Stuttgart 1935.

D.

H. A. KORFF, Geist der Goethezeit I, Leipzig 1923.

O. PFLEIDERER, Geschichte der Religionsphilosophie von Spinoza bis auf die Gegenwart, Berlin 1883.

W. VOLLRATH, Die Auseinandersetzung Herders mit Spinoza (Diss. Gießen, 1911).

De litteratuur voor de hoofdstukken III en IV vindt men in den tekst vermeld.